

УДК 349.6

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ЕКОЛОГІЧНИХ ПРИНЦИПІВ

**Т.П. ПАНТАЛІЄНКО, здобувач¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

У статті проводиться дослідження принципів права екологічної безпеки, як особливого виду екологічних принципів та надається їх класифікація. Здійснюється розмежування між загальноекологічними правовими принципами і принципами права екологічної безпеки, пропонуються окремі уточнення задля подолання розбіжностей між дефініційно-понятійним рядом.

Право екологічної безпеки, природокористування, принципи права екологічної безпеки, екологічні принципи.

В умовах повної екологічної незахищеності, в яких знаходиться Україна, а саме, за умов недотримання права людини на екологічну безпеку та безпечне навколишнє природне середовище, що гарантоване Конституцією України виникає нагальна потреба у визначенні принципів, тобто основних напрямів, пріоритетів забезпечення екологічної безпеки. Адже загальновідомо, що подолати відрив суспільних відносин від діючих норм у сфері забезпечення екологічної безпеки можливо лише через становлення системи пріоритетів суспільних інтересів – принципів права екологічної безпеки, як основних керівних засад цієї галузі. Дотримання принципів екологічної безпеки слугуватиме юридичним індикатором правового соціального характеру держави, ефективності всієї діяльності щодо забезпечення раціонального природокористування і охорони довкілля, захисту екологічних прав і законних інтересів людини і громадянина.

Загальна проблематика права екологічної безпеки в тій чи іншій мірі розглядалися такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, С.А. Боголюбов, М.М. Бринчук, Ю.А. Вовк, А.П. Гетьман, А.К. Голіченкова, О.Л. Дубовик, І.А. Ігнат'єва, І.І. Каракаш, Т.Г. Ковальчук, О.С. Колбасов, В.В. Костицький, М.Н. Копилов, М.В. Краснова, Н.Р. Малишева, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та ін.

Мета статті – надати визначення та класифікацію принципам права екологічної безпеки.

Норми права екологічної безпеки набувають змісту в процесі їх

---

¹ Науковий керівник – кандидат юридичних наук І.В. Гиренко

реалізації, тобто реального та дієвого регулюючого та охоронювального впливу на існуючі та потенціальні суспільні екологічні правовідносини. Недоліки та прогалини правозастосування, відсутність соціально-економічних умов впровадження ефективних заходів забезпечення екологічної безпеки призводить до того, що право екологічної безпеки стає декларативним. Таку ситуацію ми маємо на сьогодні – широку систему норм екологічного законодавства [1, с. 4], позбавлених ефективних засобів реалізації, а подекуди таких, що регулюють абстрактні, ідеалізовані відносини.

Власне, щоб подолати відрив суспільних відносин від діючих норм у сфері забезпечення екологічної безпеки, встановлюється система пріоритетів суспільних інтересів – принципів права екологічної безпеки, як основних керівних засад цієї галузі. Це, зокрема, принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки, обов'язковості додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської управлінської та іншої діяльності, гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей. Останні передбачаються п. а та п. б ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Крім того, в еколого-правовій літературі пропонується відповідну систему загально-правових принципів доповнити спеціальними або галузевими принципами: ліцензування та регулювання здійснення екологічно небезпечних видів діяльності; попередження виникнення аварій та катастроф (природного та антропогенного характеру); запровадження правового режиму зон надзвичайних екологічних ситуацій (як особливого правового засобу забезпечення екологічної безпеки у надзвичайних умовах); відповідальності держави за настання надзвичайних екологічних ситуацій внаслідок стихійних природних явищ та юридичних і фізичних осіб за небезпечний техногенний вплив на стан навколишнього природного середовища та на здоров'я людей [2, с. 122–123].

Іншу систему таких принципів пропонує Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», відповідно до якого основними принципами національної екологічної політики є:

- посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку;
- врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного

характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища;

- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

- відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;

- участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства;

- невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- пріоритетність вимоги «забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну»;

- відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

- доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації;

- державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Термін «принцип» (від лат. *principium*) у буквальному розумінні означає основу, першооснову, керівну ідею, вихідне положення будь-якого явища (вчення, організації, діяльності і тому подібне) [3, с. 638].

Слід відзначити, що на вітчизняному рівні відсутні комплексні роботи щодо визначення принципів як екологічної безпеки так і права екологічної безпеки.

У той-же час, в еколого-правовій літературі принципи екологічного права досліджуються майже в усіх навчальних посібниках та підручниках з екологічного права [4, с. 34–35; 5, с. 14–18; 6, с. 18–21]. Як правило, під принципами екологічного права розуміють виражені в нормах екологічного права основоположні ідеї, засади, риси, відповідно до яких здійснюється регулювання екологічних відносин [5, с. 14]. В науці екологічного права до таких принципів відносять: по-перше, принципи, що закріплені у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та, по-друге, принципи, що закріплені в інших нормативно-правових актах, зокрема: системності та комплексності у регулюванні екологічних відносин; пріоритетності права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля; сталого розвитку як основи гармонійного розв'язання соціальних, економічних і екологічних проблем [6, с. 19] тощо.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

е) науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

є) обов'язковість надання висновків державної екологічної експертизи;

ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду;

з) науково обгрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

и) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

і) компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва;

л) встановлення екологічного податку, збору за спеціальне використання води, збору за спеціальне використання лісових ресурсів, плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України.

Як бачимо, положення статті є універсальними, а тому, деякі принципи закріплені в ній можна назвати принципами права екологічної безпеки. У зв'язку з таким, до принципів права екологічної безпеки можна віднести майже всі зазначені принципи у сфері охорони навколишнього природного середовища окрім зазначених у пунктах «д», «и», «і» та «ї».

Слід відзначити, що окрім ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», принципи екологічної безпеки знайшли своє відображення і в рекомендаційному законодавчому акті «Про принципи екологічної безпеки в державах Співдружності» прийнятому постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників країн СНД від 29 грудня 1992 р. [7], які сформульовані у ст. 4 вказаного законодавчого акту і визначені як «загальні принципи формування національної політики у сфері екологічної безпеки».

Всього принципів названо вісімнадцять. Основними з них слід назвати наступні:

- пріоритет безпеки для життя і здоров'я особи і суспільства в цілому, загальнолюдських цінностей перед будь-якими іншими сферами діяльності;
- суверенітет держави над природними ресурсами;
- не заподіяння збитків довкіллю за межами юрисдикції держави;
- узгодження екологічної політики держав;
- узгодження законодавчої політики держави у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Дані принципи сформувалися під впливом міжнародного права навколишнього середовища або, точніше говорити, міжнародного екологічного права. У той же час, враховуючи Чорнобильську катастрофу, Україна відіграє особливу роль у світовій екосистемі, в першу чергу, завдяки наслідкам такої катастрофи, логічно визнати, що принципи екологічної безпеки України порівняно з універсальними міжнародними принципами повинні володіти певною специфікою, точніше вони мають бути суворішими.

У зарубіжній екологічній літературі питаннями принципів права екологічної безпеки науковці, на противагу вітчизняним, займаються вже понад 10 років. Так, наприклад, А.А. Тер-Акопов визначає, що «усунення екологічних загроз можливе лише за допомогою реалізації основоположних ідей безпеки, до яких належать:

- 1) визнання людини основною природною і соціальною цінністю; створення єдиної системи безпеки, у тому числі і екологічної, орієнтованої на людину;
- 2) побудова колективної екологічної безпеки;
- 3) створення системної екологічної безпеки;
- 4) рівність екологічних прав громадян, неприйнятність виживання одних за рахунок інших» [8, с. 36].

Подібну точку зору підтримують й В.І. Данілов-Данільян, М.С. Заліхванов та К.С. Лосева [9, с. 54], які розглядають принципи екологічної безпеки в глобальному і локальному аспектах.

Деякі вчені вважають, що принципи екологічної безпеки, закріплені в законодавчому акті «Про принципи екологічної безпеки в державах Співдружності» більшою мірою можна віднести до принципів охорони довкілля в цілому, оскільки вони від них похідні [10, с. 49–53].

Для висунення нової парадигми у формулюванні принципів екологічної безпеки Л. Крістоферсон запропонував наступне поняття екологічної безпеки: «екологічна безпека (environment securiti) може бути визначена в рамках трьох закономірностей:

- 1) стійкого розвитку і раціонального використання природних ресурсів;
- 2) охорони навколишнього природного середовища, шляхом підтримки чистоти повітря, води, ґрунтів і т. ін.;
- 3) мінімізації екологічних ризиків, наприклад, у зв'язку з великомасштабною індустріалізацією і використанням технологій, які можуть бути

дуже небезпечними в разі інцидентів, як це буває в ядерній і хімічній промисловості» [11, с. 21].

Німецькі вчені-юристи визначають ці принципи як «загальні масштаби оцінки» права і правовідносин. Трьома основними принципами екологічного права Німеччини є: принцип передбачливості, принцип спричинення і принцип кооперації [12, с. 350].

Ґрунтуючись на вищевикладеному, *принципи екологічної безпеки* можна визначити як основоположні ідеї, що виражають суть і соціальне призначення права екологічної безпеки, відображають його головні властивості і особливості. А тому, принципами екологічної безпеки повинні керуватися всі учасники суспільних екологічних відносин - органи законодавчої, виконавчої, судової влади, підприємства, установи, організації, а також фізичні особи. Дотримання принципів екологічної безпеки може служити юридичним індикатором правового соціального характеру держави, ефективності всієї діяльності по забезпеченню раціонального природокористування і охорони довкілля, захисту екологічних прав і законних інтересів людини і громадянина.

На підставі наведеного, пропонуємо до принципів права екологічної безпеки віднести, зокрема:

- сталий розвиток, що передбачає рівний підхід до його економічної, соціальної і екологічної складових, і визнання неможливості суспільного прогресу при деградації довкілля;
- запобігання виникненню можливих екологічних ризиків, небезпек, шкідливих впливів на довкілля, життя і здоров'я громадян;
- платність природокористування і відшкодування громадянам і довкіллю збитку, заподіяного в результаті порушення законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки;
- вільний доступ до екологічної інформації;
- участь всіх зацікавлених суб'єктів у підготовці, обговоренні, прийнятті і реалізації рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки;
- міжнародне співробітництво у сфері екологічної безпеки.

Проте, слід зазначити, що вищезазначений перелік принципів екологічної безпеки не є остаточним і враховуючи стан національного законодавства, що постійно змінюється, може бути розширений.

Список літератури:

1. Екологічне право України. Академічний курс : Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
2. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки : Навч. та наук.-практ. посіб. / В.І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.
3. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: Пер. с нем. / М. Фасмер. - М.:Прогрес, 1973. - Т. 4. – 855 с.
4. Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. І.І. Каракаша. – Одеса : Фенікс, 2012. – 788 с.
5. Екологічне право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
6. Екологічне право України. Академічний курс : Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
7. О принципах экологической безопасности в государствах содружества : Рекомендательный законодательный акт: постановление Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств г. Санкт-Петербург 29 декабря 1992 года : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http:// www.terralegis.org/terra/act/c346.html](http://www.terralegis.org/terra/act/c346.html).
8. Проблемы юридического обеспечения экологической безопасности / [Тер-Акопов А.А., Винокуров А.Ю., Дерешко Б.Ю. и др.]; Под ред. А.А. Тер-Акопова; Междунар. независимый экол.-политол. ун-т. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2001. – 178 с.
9. Данилов-Данильян В.И., Залиханов М.Ч., Лосев К.С. Экологическая безопасность. Общие принципы и российский аспект. - М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. – 332 с.
10. Кириленко В.П. Принцип экологической безопасности в современном международном праве / В.П. Кириленко // Правоведение. – 1989. – № 3 .– С. 49–53.
11. Кристоферсон Л. Охрана окружающей среды / Л. Кристоферсон. – М. : Прогресс, 2004. - 300 с.
12. Экологическое право : учеб. – М. : Проспект, 2011. – 400 с.

В статье проводится исследование принципов права экологической безопасности, как особого вида экологических принципов и предлагается их классификация. Осуществляется разграничение между общеэкологическими правовыми принципами и принципами права экологической безопасности, предлагаются отдельные уточнения для преодоления разногласий между дефиниционно-понятийным рядом.

Право экологической безопасности, природопользование, принципы права экологической безопасности, экологические принципы.

In this article we study the principles of environmental safety rules as a special kind of ecological principles and offer their classification. It is carried out a distinction between the general ecological principles of law and the principles of environmental safety rules and offered some clarification to overcome the differences between the definitional, conceptual nearby.

Law of environmental safety, environmental management, environmental safety principles of law, ecological principles.